

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE
HUDEBNÍ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Praha 2007

Michal Hanuš

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

HUDEBNÍ FAKULTA

Bakalářské studium

Varhany

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Josef Prediger

Michal Hanuš

Vedoucí práce: Prof. Jan Hora

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Přidělovaný akademický titul:

ACADEMY OF PERFORMING ARTS IN PRAGUE

MUSIC FACULTY

Study Programme: Music Art

Field of study: Organ

Bachelors Thesis

JOSEF PREDIGER

Michal Hanuš

Leader: Prof. Jan Hora

Examinators:

Date of graduate:

Titul: BcA

Prague 2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem **Josef Prediger** vypracoval samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Praha dne.....

Podpis.....

PODĚKOVÁNÍ

Chtěl bych poděkovat mistru Robertu Wechovi varhanářské dílny v Německém Buchloe za cenné rady a poznatky ohledně stavby varhan a za inspiraci k sepsání této práce.

I want to thank Master Robert Wech and his workshop in Buchloe for unusual consultations and findings in the field of organ building. I thank also for inspiration to write this thesis.

ABSTRAKT

Práce se zabývá dílem významného varhanáře 19. století Josefa Predigera. Přihlédnuto je především k tvorbě jeho předchůdců, rodu Tauchmanů. Ti byli podobně jako později Prediger významní v 17. a 18. století. Práce může pomoci varhaníkům, kteří hrají na historické nástroje a chtějí poznat styl práce tohoto varhanáře, jeho dispoziční zásady a zvukové principy. Součástí práce je i výčet nástrojů v regionu Podkrkonoší a Liberecka. Uvedeny jsou také některé významnější dispozice varhan. Zdůrazněn je také vliv ceciliánské reformy na stavbu varhan.

ABSTRACT

This thesis is about the work of the significant organ builder in the 19. century Josef Prediger. I have a respect to production his predecessors; it was the clan of Tauchmans. Tauchmans were important in the 17. and 18. century. The thesis can be useful for the organists, who are engaged in playing on the historical instruments, or who want to know the manner of the work of Josef Prediger, fundamentals of the dispositions or principles of the sound. Articles of the thesis are the enumeration of the instruments in the region – the foothills of the Giant Mountains and surround of the town Liberec. I urge the influences of the Caecilian reform on the instruments of Josef Prediger.

OBSAH

Úvod

1. Předchůdci Josefa Predigera

a. Rod Tauchmanů

Přehled díla Tauchmanů

Přehled rodu Tauchmanů

b. První generace Predigerů

Přehled díla první generace Predigerů

2. Dílo Josefa Predigera a jeho charakteristika

3. Vliv ceciliánské reformy

Přehled díla Josefa Predigera

Přehled rodu Predigerů

Závěr

Literatura

ÚVOD

Devatenácté století je stoletím velkých změn v chápání varhan jako nástroje, jeho zvuku, technického vybavení a možností. Od ideálu dřívějších dob nastává však patrná sestupná tendence, přetrvávající až do dvacátého století. Tovární výroba znamenala ve většině případů značný úpadek, i když také v této oblasti stavby varhan najdeme výjimky. Každý nástroj, postavený ve své době, odpovídá jejím zvukovým požadavkům. Často ovšem byly i násilně přestavovány starší a zvukově i technicky velmi hodnotné nástroje. Příklady nacházíme téměř všude. Nově nastupující epocha, chápaní nástroj spíše jako doprovodný, imitující orchestr, si byla vědoma ideálů té předcházející, avšak často viděla výhodu ve svém technickém pokroku. Pokrokové postupy ve stavbě varhan, vynález kuželkové traktury, využití elektrické energie v dalším vývoji nástroje, jako by znamenalo i vyšší vzestup umělecké ceny nástroje. Varhany jsou tím dokonalejší, čím jsou více blíže stroji, tedy, čím více technických vymožeností do sebe dokážou pojmout. A skutečně, varhany byly obohacovány kdejakým nápadem, mechanická traktura byla postupně nahrazována a došlo tak vlastně k zásadnímu problému, vytratil se onen bezprostřední kontakt interpreta se zdrojem zvuku. Ten zajišťovala pouze traktura mechanická (ať kuželková, nebo zásuvková), ale zavedením pneumatické traktury a především elektrické došlo k tomu, že v nepatrně krátkém okamžiku dochází k přerušení spojení hráče s jeho nástrojem. To byl další důsledek modernizace varhan, z dnešního pohledu negativní.

V počáteční době těchto reforem najdeme ale také varhanáře, kteří vyšli z tradice. Svých konvenčních postupů se drželi a většina jejich díla je v souladu s tradičními postupy a reprezentují varhanářské umění 19. století.

Patří sem také varhanář Josef Prediger. Je představitelem druhé generace takzvaných albrechtických varhanářů, podle Albrechtic v Jizerských horách. Spolu s jejich předchůdci, varhanářským rodem Tauchmanů, patří Predigerové k varhanářům, kteří působili především v Jizerských horách a v Podkrkonoší. Tauchmanové, varhanáři z Vrchlabí, patřili ve své době k velice významným varhanářům a jejich dílna postavila řadu cenných nástrojů, takřka v celém devatenáctém století úspěšně konkurovali jiným dílnám a byli v pracích ve své oblasti upřednostňováni. Josef Prediger potom významně překračuje rámec svého regionu, vrcholem jeho tvorby jsou 60. léta 19. století, reprezentována nástrojem v kostele sv. Cyrila a Metoděje v Praze – Karlíně.

Pro pochopení stylu práce je třeba poznat jeho předchůdce a tak je zajímavé sledovat vývoj dispozic, jejich pozměňování následovníky, stavbu varhanních skříní, řešení varhan v prostoru a pod. Lze potom vysvětlit jedinečnost osoby, jakou Josef Prediger bezesporu byl. Jeho osobnost se významně prosazuje v tehdejší konkurenci, jeho dochované nástroje jsou dodnes ceněné a probíhají snahy o jejich opravy a rekonstrukce zvukového obrazu.

PŘEDCHŮDCI JOSEFA PREDIGERA

a. Generace Tauchmanů

Tradice Predigerova umění sahá velice hluboko do minulosti. Je totiž spojena s jedním z nejstarších varhanářských rodů, Tauchmanů z Vrchlabí. Zde bylo od poloviny 17. století několik varhanářských dílen, dílna rodu Tauchmanů fungovala do roku 1765, kdy ukončila činnost, ale působení varhanářů nadále pokračovalo. Nejstarší z rodu, Jiří Tauchman (1629–1674), postavil v roce 1672 varhany v Turnově, jeho jsou pravděpodobně také varhany v nedalekém Hrubém Rohozci, zde je však nesrovnalost s datem úmrtí, protože varhany byly spolu s ostatním inventářem pořízeny až roku 1676.

Dispozice varhan: Hrubý Rohozec, zámecká kaple Nejsvětější Trojice
Dva manuály, pedál, 11 rejstříků.

Hlavní stroj (C-f3)

Copel	8´	Octave	2´
Principal	4´	Quinte	1½´
Flöte	4´	Rausch Quint	

Pozitiv

Flaute major	8´	Principal	2´
Flaute minor	4´	Quint	1½´

Pedal C - e

Bas	8´
-----	----

V další, druhé generaci je činný Ignác Tauchman (1668–1715), který postavil velké varhany v rodném Vrchlabí. V 19. století byl původní kostel zbourán a nahrazen novogotickou stavbou. Zanikly také varhany a do nového kostela postavila firma Rieger Kloss svůj opus 240.

Dispozice varhan: Vrchlábí (Trutnov), kostel sv. Vavřince

Dva manuály, pedál, 19 rejstříků

Hlavní stroj

Quinta Daena	16´	Octava	4´
Principal	8´	Quinta	3´
Quinta Daena	8´	Superoctava	2´
Copula major	8´	Mixtura 3x	
Salicional	8´	Cembalum 3x	

Pozitiv

Copula major	8´	Principal	2´
Copula minor	4´	Rauschquint 4x	

Pedál

Subbas offen	16´	Portunalbass	4´
Octavbass	8´	Quintbass	5 1/3´
Schnarrbass	8´		

V nástroji je zvláště disponována Kvintadena ve dvou odlišných polohách, potom Copula 8´ na prvním manuálu, která byla typická pro pozitiv. Najdeme ji ale i u Michaela a Ignáce Predigerových. Salicionál 8´ je běžně na prvním manuálu a to také v první generaci Predigerů, teprve Josef ho přesouvá do pozitivu, patrně vlivem chápání vztahu manuálů z hlediska dynamiky.

Ambrož Stanislav Tauchman (1696–1759) představuje třetí generaci varhanářů a významného postavení potom získává jeho syn Ambrož Augustin Tauchman, zastupitel čtvrté generace (1728-?). V roce 1765 se vystěhoval z Vrchlábí a od té doby nemá stálou dílnu. Práce Tauchmanů – a bude to platit i pro Predigery – nespočívala pouze ve stavbě nových varhan, ale patřily sem samozřejmě i drobnější práce, například ladění, přepravy nástrojů z jiných kostelů, opravy měchů, tehdy daleko více namáhaných než dnes. Drobnější práce prokazatelně vykonávají jejich spolupracovníci a platba, nebo zakázka je na jméno mistra varhanáře. Skutečně už několik let po stavbě jsou dokumentovány opravy a údržby. Bylo běžné, že v regionu, kde varhanáři působili, spravovali tamní nástroje v průběhu let a tyto práce přecházely z generace na generaci. Často opravovali nástroje svých předchůdců a učitelů,

hojně byly nejrůznější přístavby a přestavby starších nástrojů. Ambrož Augustin Tauchman často vybavil varhany pedálem, nebo změnil jejich dispozici. Stejný problém také řeší Josef Prediger. Jedná se o změnu v prostoru, nebo změna dispozice. Tyto přestavby a úpravy však nebyly bezúčelné, byly prováděny s velkou zručností a nástroj často spíše vylepšily. Patrné je rozvíjení tradice a využívání zkušeností z dřívějška.

Ambrož Augustin Tauchman, učitel Predigerů, postavil řadu nástrojů, na kterých je možné demonstrovat jeho umění. Svědčí o tom třeba nástroj v Horní Branné.

Dispozice varhan: Horní Branná (Semily), kostel svatého Mikuláše
Dva manuály, pedál, 18 rejstříků

Hlavní stroj (krátká oktáva)

Principal	8´	Quinta	3´
Flauta major	8´	Superoctav	2´
Salicional	8´	Quinta	1 1/3´
Octava	4´	Mixtura 3x	
Flauta minor	4´		

Pozitiv

Copula major	8´	Octava	2´
Copula minor	4´	Rauschquint 2x	
Principal	4´		

Pedál (C-h, chromaticky, krátká oktáva)

Subbas	16´
Octavbass	8´
Principalbass	4´

Po několika opravách v letech 1884, 1898 a 1909 přestavěl nástroj Josef Koblre. V duchu reformy církevní hudby přestavěl vzdušnice, změnil dispozici odstraněním alikvotních rejstříků, tedy obou kvint, Rauschquinty i Oktávy 2´. Copula 4´ byla nahrazena Aeolinou 8´. V současné době je však nástroj po generální opravě. Původní dispozice byla obnovena a jeho zvuková zajímavost umožňuje interpretovat hudbu s přihlédnutím na možnosti nástroje.

Dispozičně zajímavé jsou také varhany v Jeníšovicích. Pozoruhodná je alikvotní řada, je zde také samostatně tercie 1 3/5'. Ve větších nástrojích ji najdeme samostatně, jindy je součástí mixtury. Nástroj je pozoruhodný též po architektonické stránce.

Dispozice varhan: Jeníšovice (Jablonec nad Nisou), kostel svatého Jiří
Dva manuály, pedál, 15 rejstříků

Hlavní stroj:

Kopula	8'	Kvinta	1½'
Principal	4'	Tercie	
Quinta	3'	Sedecima	1'
Octava	2'	Mixtura 3x	

Pozitiv:

Kopula	8'	Principal	2'
Kopula	4'	Kvinta	1½'

Pedál:

Subbas	16'
Oktavbas	8'
Superoktavbas	4'

PŘEHLED DÍLA TAUCHMANŮ

Následuje chronologický výčet prací dílny Tauchmanů, převážně v regionu dnešních krajů Liberec a Hradec Králové. Jsou uváděny především novostavby a zásadnější přestavby nebo opravy, například opravy měchů, výměny klaviatur a podobně.

- 1663 Dolní Lánov (okres Trutnov), kostel sv. Jakuba
Jiří Tauchman (tehdy užívané Georg Tauben) postavil nové varhany.
- 1672 Kněžmost (Mladá Boleslav), kostel sv. Františka Serafínského,
nové varhany postavil Jiří Tauchman, dochovala se pouze barokní skříň.
- 1695 Hejnice, kostel navštívení Panny Marie
Ignác Tauchman postavil nové chorální varhany
- 1746 Frýdlant v Čechách, kostel nalezení sv. Kříže
Ambrož Augustin Tauchman opravil varhany z r. 1548.
- 1748 Sobotka (okres Jičín), kostel sv. Maří Magdaleny
varhany o 24 hlasech postavil Ambrož Stanislav Tauchman,
v původním stavu se nástroj nedochoval.
- 1763 Smržovka, kostel sv. Michaela archanděla
nový nástroj za použití staršího píšťalového fondu, přidal dva hlasy
do pedálu a kvintu 1½´.
- 1763 Příchovice, kostel sv. Víta
dvoumanuálové varhany s osmnácti rejstříky.
- 1763 Jeníšovice, kostel sv. Jiří, nová nástroj od Ambrože Augustina
Tauchmana, patnáct rejstříků.
- 1767 Jablonec nad Nisou, kostel sv. Anny
Ambrož Augustin Tauchman přestavěl a rozšířil původní varhany.
- 1772 Držkov (Jablonec nad Nisou)
šestnáctirejstříkový nástroj Ambrože Augustina Tauchmana,
obsahující vzácný rejstřík, který nazývá „šnarchbas“.
- 1773 Janov nad Nisou, kostel sv. Jana Křtitele
Ambrož Augustin Tauchman postavil nové varhany se sedmi hlasy a
zřejmě bez pedálu.
- 1773 Jistebsko, kostel sv. Josefa
A. A. Tauchman přenesl pozitiv do kostela a v r. 1777 opatřili
pedálem.

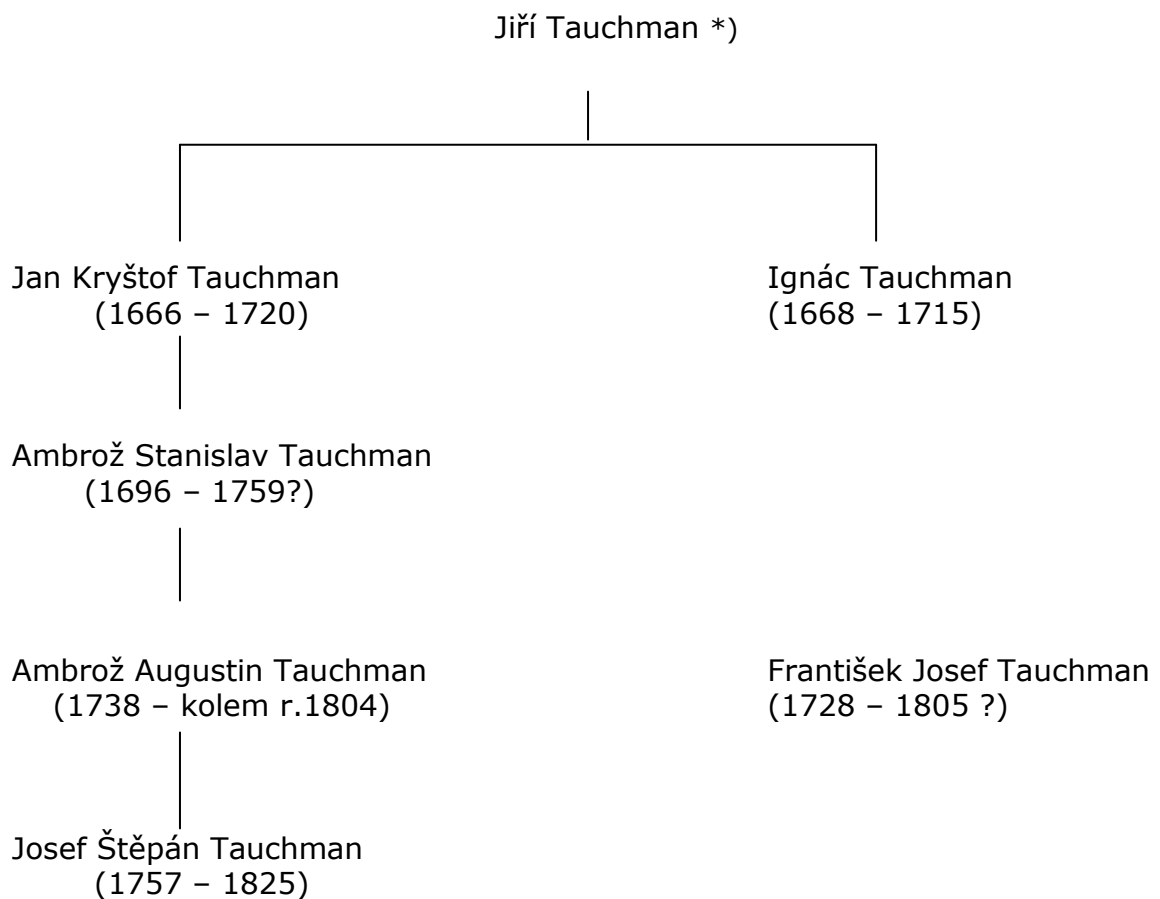
- 1774 Jablonec nad Nisou, kostel svaté Anny
Ambrož Augustin Tauchman přenesl tehdejší varhany na nově zhotovený kůr.
- 1777 Horní Branná (okres Semily), kostel sv. Mikuláše
A. A. Tauchman postavil nové varhany, po přestavbách je a současné rekonstrukci iniciované obyvateli Horní Branné je nástroj téměř v původním stavu.
- 1676 Hrubý Rohozec (Okres Semily), zámecká kaple Nejsvětější Trojice
1778 Hejnice, kostel Navštívení Panny Marie
A. A. Tauchman přestavěl varhany Ignáce Tauchmana na dvoumanuálové.
- 1878 (cca) Dětřichov, kostel sv. Anny
A. A. Tauchman postavil nové dvoumanuálové varhany se čtyřstopým principálem na hlavní stroji, dvoustopým v pozitivu a se šestnáctistopým subbasem v pedále.
- 1782 přestavba varhan ve Smržovce
1782 přistavění pozitivu v Jindřichovicích pod Smrkem
1789 Jeřmanice, kostel sv. Anny, nové dvoumanuálové varhany s deseti rejstříky se základem Copula 8' v hlavním stroji
1787 Albrechtice v Jizerských horách, kostel sv. Františka z Pauly, pozitiv, doložený k zmíněnému roku (mistr Tauchman)
1789 Bzí (Jablonec nad Nisou), kostel Nejsvětější Trojice,
Ambrož Augustin Tauchman, renovace starších varhan, připojení pozitivu
1796 Jezvė (Česká Lípa), kostel sv. Vavřince,
varhany, reprezentující styl Josefa a A. A. Tauchmana, unikátní je především jeho architektonické rozvržení strojů do pěti skříní, figurálně zdobených
1798 Nové Město pod Smrkem, kostel sv. Kateřiny,
dvoumanuálové varhany Ambrože Augustina Tauchmana ve spolupráci s Franzem Tauchmanem
1801 - 02 Úštěk (Litoměřice), kostel sv. Petra a Pavla
nový nástroj v pěti skříních se nedochoval do současné doby, pouze zdobené skříně
1803 Krásný les u Frýdlantu v Čechách,

Nové varhany A.A.Tauchmana s patnácti rejstříky. Ještě v této době je disponuje se čtyřstopým principálem v hlavním stroji jako základem a dvoustopým v pozitivu, osmistopá poloha je zastoupena Flautou a Gambou (I.) a rejstříkem Bourdonflaut (II.).

1804

A.A.Tauchman opravil staré varhany v Horní Řasnici, kostel Panny Marie

PŘEHLED RODU TAUCHMANŮ

*)Bývají časté odchylky od jména, například Tauben, nebo Tauchen. V textu jsou uváděna česká jména.

b. První generace Predigerů

Obě generace Predigerů navazují na rod Tauchmanů. Ignác, Michael a František Predigerovi byli synové Wenzela Predigera, domkáře a koláře v Albrechticích. Často jsou jeho synové také nazýváni „varhanáři z Albrechtic“, nebo, v případě Josefa „mistr varhanář z Albrechtic.“ Všichni tři se vyučili u Ambrosia Augustina Tauchmana. Nejvýznamnější syn, Ignác (1768–1860) postavil řadu vynikajících nástrojů, často také ve spolupráci s bratrem Michaelem. Také je prokázána spolupráce Františka Predigera, v roce 1816 postavili velký nástroj v Horním Porubném, v kostele sv. Jana Křtitele. Jejich varhany stylově vycházejí z tradice, respektují zvukovou pyramidu, jejich základem je principálové pléno, dovedené často až do vysokých smíšených hlasů. U větších nástrojů nechybí šestnáctistopý hlas v manuálu, dále otevřený osmistopý flétnový hlas nazývaný Hohlflauta*) a na pozitivu uzavřený hlas „copula major“. Nepřehlédnutelné je toto zdvojování rejstříků, otevřená flétna mívá svůj opak v Copule major, Principál 4´ v Copule minor a podobně. Mixtura na hlavním stroji je terciová, dalším typickým rejstříkem je Rauschquinta 2x. Větší nástroje také obsahují otevřený Principalbass 16´ ze dřeva a k němu opět v páru uzavřený Subbas 16´. Hojně se vyskytující Kvinta $2\frac{2}{3}$ ´ je označována jako Quinta 3´ a také častá pedálová Kvinta $5\frac{1}{3}$ jako Quintbass 6´.

Hlavním pedálovým rejstříkem je potom Principalbass 16´, v hlavním stroji je zvuk založen na Principálu 8´ a pozitiv na Principálu 4´. Tyto dva rejstříky tvoří základ pléna. Mimo principálové pléno obsahují varhany soubor flétnových rejstříků, kde je výběr uzavřených a otevřených v páru a nechybí ani smykavé hlasy. I když jsou zastoupeny třeba jen jedním rejstříkem, tak vždy na hlavním stroji, podobně jako v předchozích generacích Tauchmanů. Varhany mívají typický Salicionál 8´, Violu di Gamba 8´, Gemshorn 8´**), kromě toho Violu 4´ nebo Violettu 4´. Tónová kancela predigerových varhan umožňuje spojování osmistopých rejstříků takřka libovolně, vždy vznikne nová, zajímavá barva. K Principálu 8´ je možné použít jak otevřený flétnový hlas, tak i Salicionál 8´ nebo kónické smykavé rejstříky. Pléno lze vytvořit jen s pomocí principálové řady, nebo využít dřevěné flétny 8´ a 4´, nebo i smyky. Tím vznikají různé stupně světlosti pléna Predigerových varhan.

*) Z původního Hohlflöte, flétna dutá.

**) Roh kamzičí nebo také Roh kamzíkový.

V roce 1834 byla vydána kniha Josefa Gartnera*), která obsahuje také registrační zásady a připomínky. V tomto období staví Ignác Prediger své dvoje největší a v současné době nejvíce zachovalé nástroje v Roprachticích (1831) a v Dolním Lánově (1828).

Dispozice varhan: Roprachtice (Semily), kostel Nejsvětější Trojice
Dva manuály, pedál, 20 rejstříků

Hlavní stroj:

Principal	8´	Flauta	4´
Flauta	8´	Quinta major	2½´
Portunal	8´	Superoctava	2´
Viola gamba	8´	Mixtura 4x	
Octava	4´	Rauschquint 2x	1½´

Pozitiv:

Copula major	8´	Copula minor	4´
Principal – octava	4´	Octava	2´
Fugara	4´	Mixtura 3x	1½´

Pedál:

Subbas	16´	Quintbass	6´
Octavbas	8´	Octavbas	4´

Dispozice: Dolní Lánov (Trutnov), kostel sv. Jakuba
Dva manuály, pedál, 24 rejstříků

Hlavní stroj (C-f3)

Bordun	16´	Flauto dulcis	4´
Principal	8´	Violetto	4´
Portunal	8´	Quinta	3´
Salicionál	8´	Superoctava	2´
Gemshorn	8´	Progressio	2⅔´
Octava	4´	Rauschquinta	1½´

*) Josef Gartner, Ponaučení krátké o varhanách...

Pozitiv:

Copula major	8´	Copula minor	4´
Viola di Gamba	8´	Fugara	4´
Principal	4´	Octava	2´

Pedál:

Principalbass	16´	Cellobass	8´
Subbass	6´	Superoctavbass	4´
Octavbass	8´	Quintbass	6´

Varhany v Dolním Lánově jsou řešeny klasicky, ve dvou skříních, Cis a C strana a s pozitivem vestavěným do zábradlí. Zajímavostí je, že v prospektu je kromě Principálu 8´ také umístěna Quinta 3´, z vnitřních stran skříní. Překvapivý je rozsah manuálů, od C do f3, Josef Prediger později staví často jen do d3 . Je ovšem uvést, že v roce 1874 byly tyto varhany opravovány a také pravděpodobně přestavovány varhanářem Amadeem Hanischem, zatím není znám rozsah celého jeho zásahu, jen je zřejmé, že rejstřík Cello 8´ nahradil předchozí hlas v pedále, pravděpodobně to byl Schnarrbas 8´. Také rejstřík Progressio patrně není od Ignáce Predigera a nápadná je absence smíšeného hlasu na druhém manuálu, pravděpodobně zde dříve byl místo nynější Viola di Gamby. Přesto Amadeus Hanisch nepoškodil citelně nástroj a jedná se o historicky cenný z daného období.

Hlasy obou těchto nástrojů odpovídají výčtu rejstříků, které považuje zmíněný Gartner za nejdůležitější. Navíc je přínosný Gartnerův návrh na sestavování hlasů. Při osmistopých a čtyřstopých rejstřících udává všechny možné kombinace. Zajímavé může být spojení Gamby 8´ – Flétny 4´ – Fugary 4´ ; Quintadeny 8´ s Fugarou 8´, nakonec nevylučuje ani spojení všech osmistopých a čtyřstopých rejstříků najednou. Avšak více je patrná z jeho textu volnost ve výběru rejstříků. K doprovodu lidu lze použít i Quintu 3´, ovšem pokud je také zastoupena čtyřstopá a osmistopá poloha. Na zmíněných varhanách jsou tyto návrhy plně realizovatelné a také přinášejí zvukový efekt. Gartnerova příručka je tedy cenným pramenem k pochopení způsobu registrace na historických nástrojích tohoto období.

PŘEHLED DÍLA PRVNÍ GENERACE PREDIGERŮ

Tento krátký seznam má doložit významnější nástroje a práce, nebo opravy varhanářů. V době stavby totiž varhanáři zároveň opravují nástroje v okolí, což zajišťovali také jejich spolupracovníci. Tato praxe je běžná i v současné době.

- 1816 Polubný, kostel sv. Jana Křtitele
Ignác a Josef Prediger postavili nástroj s 24 rejstříky, jde pravděpodobně o první opus
- 1818 Držkov (Jablonec n. Nisou), kostel sv. Bartoloměje
Michael Prediger renovoval nástroj A. A. Tauchmana
- 1820 Albrechtice v Jizerských horách, kostel sv. Františka z Pauly
nový nástroj Michaela a Ignáce, označovaný jako pozitiv. Nahradil je pozdější nástroj Josefa Predigera s kuželkovou trakturou.
- 1820 Smržovka, kostel sv. Michaela Archanděla
Bratři Predigerové postavili dvacetirejstříkový nástroj, s použitím starého. Má chromatický manuál a tercii v mixtuře hlavního stroje.
- 1821 Český Dub (Liberec), kostel sv. Ducha
nástroj s osmnácti rejstříky, dvěma manuály. Byl prodán roku 1893 do Rychnova u Jablonce nad Nisou.
- 1825 Poniklá (okres Semily), kostel sv. Jakuba Většího
varhany Ignáce Predigera s ještě krátkou oktávou v manuále a pedále.
- 1827 Roztoky u Jilemnice (Semily),
- 1828 Dolní Lánov (Trutnov), kostel sv. Jakuba
varhany Ignáce Predigera, upravované roku 1874. Nástroj s 24 rejstříky, původně obsahoval jazykový hlas v pedále „Schnarrbas“.
- 1830 Jeřmanice (Liberec) kostel sv. Anny
Ignác P. přistavěl pozitiv se třemi hlasy
- 1831 Roprachtice (Semily), farní kostel Nejsvětější Trojice
Jeden z nejvýznamnějších nástrojů Ignáce Predigera, uveden v textu s dispozicí.
- 1838 Mříčná (Semily)
varhany Ignáce Predigera
- 1842 Osečná (Liberec), kostel sv. Víta

Nástroj s dvanácti hlasy postavil Ignác Prediger se synem Josefem, dispozice ukazuje, že nástroj je nedokončený, v manuále jsou rejstříky, v té době typické pro pozitiv. Většina píšťal posloužila pro nový pneumatický nástroj Heinricha Schiffnera z roku 1914.

DÍLO JOSEFA PREDIGERA A JEHO CHARAKTERISTIKA

Josef Prediger převzal dispoziční zásady předchozích stavitelů varhan a prakticky je užíval ve svých nástrojích. Charakteristická je vysoká řemeslná zručnost, pozoruhodné varhanní skříně, ať už v novogotickém stylu nebo empírové. Dispozice využívá principálovou řadu s alikvotními rejstříky a smíšenými hlasy na obou manuálech, pedál často obsahuje Kvintu $5\frac{1}{3}'$. Josef Prediger přestává stavět pozitiv vestavěný do zábradlí, jak to je typické pro jeho předchůdce. Staví druhý manuál jako součást skříně. Pouze pokud přestavuje starší varhany, zachovává pozitiv na svém místě. Jeho disponování rejstříků je ovlivněno požadavkem na zvýšený počet základních hlasů, ovšem nikdy neporušuje princip pléna. Provádí změnu s rejstříkem Salicional $8'$, přemísťuje ho na pozitiv místo na první manuál, v dispozicích dříve uvedených je vidět, že byl Salicional typický pro hlavní stroj.

Dispozice nástroje: Vysoké nad Jizerou (Semily), farní kostel sv. Kateřiny
Dva manuály, pedál, 22 rejstříků

Hlavní stroj:

Bourdon	16'	
Principal	8'	
Hohlflaut	8'	
Viola di Gamba	8'	(Gamba 8')
Octava	4'	
Spitzflaut	4'	(dnes Flétna 4')
Quinta	$2\frac{2}{3}'$	
Superoctava	2'	
Mixtur 5x	$1\frac{1}{3}'$	
Cymbal 3x	1'	

Vedlejší stroj:

Copula major	8'	
Salicional	8'	(vyměněn)
Principal	4'	(Houslovka 4')
Flauto dolce	4'	

Octava	2´	(dnes Viola 8´)
Mixtura 3x	1½´	(dnes Dolce 8´)

Pedál:

Principalbass	16´	
Subbas	16´	
Principal	8´	
Octavbas	8´	(cello 8´)
Quinta	5½´	
Octavbass	4´	

Manual – Coppel

Pedal – Coppel

Na těchto varhanách můžeme vidět, jaká je důslednost a logika v dispozici a jak vycházel z tradice předchůdců. Jak bylo zmíněno, jde zde o principálovou řadu a páry otevřených a uzavřených rejstříků. Proto jsou dispoziční změny, uvedené v závorkách, tak ničivé a poškozující varhanářův zvukový obraz. Například výměna Principálu 4´ (z důvodu rekvizice) Houslovkou 4´ poruší smysl principálové řady na jednotlivých strojích, tj. Principálbass 16´ v pedále, Principál 8´ v prvním manuálu a Principál 4´ na druhém manuálu. Odstraněním Octavy 2´ a Mixtury 3x 1½´ je zase porušena zvuková pyramida a princip samostatnosti jednotlivých strojů. Manuál se po zásahu stává pouze doprovodným a v slabé dynamice. Podobně Cello 8´ v pedále naruší zdvojování intonačně různých rejstříků v té samé stopové délce. Čím víc je dispozice logicky odůvodnitelná, tím je snazší nástroj dispozičním zásahem poškodit. Struktura Predigerových varhan je toho důkazem a vnitřní vztahy jejich dispozic jsou křehčí tím, o co jsou dokonalejší. Pro důkaz překvapivě poslouží menší nástroj, kde je varhanář limitován prostorem a tedy i výběrem rejstříků.

Dispozice varhan: Sychrov (Liberec), zámecká kaple

Manuál, pedál, 8 rejstříků

Manuál:

Hohlflaut	8´	Octave	2´
Gedackt	8´	Kvinta	1½´

Principal	4´	Mixtura 3x	1½´
Fugara	4´		

Pedál:

Subbas 16´

Ped.Octav Coppel

V prvních čtyřech rejstřících je proměna ve stopové délce (8´, 4´), v konstrukci (otevřená flétna, kryt) a v charakteristice (principál, flétna, smyk). Prediger vyřešil i Subbas 16´, spodní oktáva je jako kryt a vrchní je otevřená. Kvinta v manuálu není pravděpodobně původní. Jeden z nejjachovějších nástrojů se nachází v Příchovicích. Je z roku 1864 a dochoval se téměř v původním stavu, proto je vysoce ceněn.

Dispozice varhan: Příchovice (Semily), kostel svatého Víta

Dva manuály, pedál, 18 rejstřků

Hlavní stroj:

Bordun	16´	Spitzflaut	4´
Principal	8´	Quinta	3´
Hohlflaut	8´	Superoctava	2´
Gemshorn	8´	Mixtura 5x	1½´
Octave	4´		

Pozitiv:

Copula major	8´	Octave	2´
Salicional	8´	Mixtura 3x	1½´
Principal	4´		

Pedál:

Principalbass	16´	Octavbass	8´
Subbas	16´	Octave	4´

V posledním desetiletí Prediger vyhovuje moderním trendům a staví varhany s kuželkovou trakturou. Z tehdejších dokumentů vyplývá, že ne každý kůr měl sbormistra a varhaníka zároveň, většinou bylo nutné tyto funkce zastat

v jedné osobě, potom bylo užitečné, měl-li varhaník po ruce tehdejší vymoženosti, například pevné kombinace od piana po pléno, velice to usnadňovalo registraci, ostatně ne příliš náročnou a zároveň také ovládání sboru, či orchestru od hracího stolu. Takový nástroj postavil Josef Prediger v roce 1880 v Jablonci nad Nisou v kostele svaté Anny. Tehdy nová traktura nefungovala spolehlivě, hned v roce 1881 byl Prediger povolán k opravě, ovšem nedostatky přičítal zimě a vlhku a na kůr bylo dopraveno harmonium. V dalším roce byl varhanář donucen nástroj opravit, ale nikdy nebyl vyhovující a byl odstraněn. V pozdním období staví ještě varhany v Libuni (1880-1891), v Rané (1886) a v Krouně (1889).

V letech 1883-1884 staví s rodných Albrechticích dvoumanuálový, takzvaný „kuželomechanický“ nástroj. Také nebyl zcela dokončen a jeho nedostatky se projevily už od počátku funkce.

VLIV CECILIÁNSKÉ REFORMY

Následující kapitola by měla alespoň zčásti objasnit některé impulsy, které vedly ke stavbě nástrojů posledního predigerova období, právě zmíněné.

V druhé polovině 19. století sílí potřeba reformy liturgického zpěvu, je to doba návratu gregoriánského chorálu a vokální polyfonie, především v díle G. P. da Palestriny. Tuto aktivitu vyvíjela tehdejší Cyrilská jednota, vydávající časopis „Cyrill“. Velmi ostře protestovala proti dosavadním zvyklostem, jako bylo zavádění tehdejších kompozic s tanečními rytmy, intonacemi lidových a populárních písní apod. V tom je její nesporná zásluha. Během 80. let 19. století vznikaly Cyrilské jednoty ve všech diecézích, aktivních členů bylo podle výroční zprávy (k r. 1885) 2480, všech členů potom 3667, nejvíce v brněnské a pražské diecézi. Zakládaly se nové chrámové sbory, provozovaly tehdejší skladby, a například skladby od F. X. Witta. Její vliv byl pochopitelně patrný i ve varhanářství a je nutné toto sdružení zmínit z důvodu, že se dotklo i varhan Josefa Predigera, jeho mistrovských nástrojů. V místech, kde začala Cyrilská jednota působit, dochází často k přestavbám nástrojů podle jejich estetických požadavků. Ty samozřejmě zasahovaly do funkčního principu varhan a narušovaly jejich ideál dosažený dříve v předcházejících staletích. Taková nově založená Cyrilská jednota potom shledala nástroj jako nevhodný „mající víc quint, superoctav a mixtur než hlasů základních. Právě tak jako si varhanáři předešlého století libovali disponovat. Stroj takový byl své době jako na tělo ulitý; doba naše však v oboru stavitelství varhan pokročila na úžasný vysoký stupeň a dovede požadavkům uměleckým a reformačním úplně vyhovětí“. *) Tento příspěvek vyšel rok před stavbou nových varhan Emanuela Štěpána Petra v Hořicích roku 1890, jsou zmíněny jednak jako příklad takto reformovaných varhan a také pro souvislost Emanuela Štěpána Petra s Josefem Predigerem. Jsou však také příkladem dobře postaveného romantického nástroje, což tehdy znamenalo tu lepší variantu než přestavba staršího cenného nebo ničivé dispoziční změny. Skutečně, varhany patří k velmi cenným po zvukové stránce.

*) Cyrill, 1889, číslo 3, ročník XVI

Dispozice varhan: Hořice (Jičín), kostel Narození Panny Marie

I.manuál (C – f 3)

Bourdon	16´	Dolce	8´
Principál	8´	Oktáva	4´
Viola di Gamba	8´	Flétna oktávová	4´
Kryt hrubý	8´	Doublette 2x	2 $\frac{2}{3}$ ´ + 2´
Flétna harmonická	8´	Mixtura 4x	2 $\frac{2}{3}$ ´
Roh kamzíkový	8´	Trubka	8´

II.manuál

Principál houslový	8´	Flétna koncertní	8´
Kryt jemný	8´	Houslovka	4´
Salicionál	8´	Kornet 4x	4´
Aeolina	8´	Klarinet s fagotem	8´

Pedál (C – d1)

Principálový bas	16´	Oktávový bas	8´
Subbas	16´	Violoncello	8´
Violone	16´	Trombon	16´

Varhany vyhovovaly praxi v doprovodu chorálu i lidového zpěvu a je patrné, že nahrazovaly jistým způsobem orchestr, který byl v té době podle slov jednatele Cyrilské jednoty v Hořicích „pouhým ideálem“. Na první pohled je jasné rozložení strojů, hlavní a vedlejší, který je vhodný k užití v slabé dynamice a ve hře kantilény. Pedál má naopak funkci čistě basovou. Rozvinutá je základní osmistopá poloha, ve druhém manuále převažující, jsou zde na výběr různě intonované rejstříky. Mixtura už začíná nižší řadou, neobvyklé jsou také jazykové rejstříky. Takto postavené varhany jako dobový nástroj, vypovídající o tehdejšímu vkusu, jsou velmi hodnotné.

Vedoucí postavou cyrilské jednoty v Praze byl F.H.Lehner, založil ji při kostele Cyrila a Metoděje v Karlíně roku 1879. Jeho provozování hudby je podle jeho slov ve shodě s příkazy papeže Benedikta XIV: „Varhany nepřehlušujtež hlasu zpívajících a neurážejte myslí nábožné; hra buď vážná, prostá, všeliké marnivosti a hledanosti vzdálená, službám Božím úplně přiměřená. Užívání ostatních nástrojů hudebních, obzvláště na venkově, budiž

řidké a všude mírné. Rozléhavé nástroje, kteréž hlukem a vířením přehlušují zpěv lidský, budte z chrámů vymýtěny. Dopouštějíce hudbu instrumentální, chceme nicméně a přísně žádáme, aby ničeho při ní nebylo, což by lehkovážnost, světský smysl a vkus divadelní prozrazovalo. Skladby a neobyčejné přechody takové, kterýmiž se náruživost prudká vyjadřuje, nemají při bohoslužbě místa míti.“ *)Tento výnos se pochopitelně dotýká jak činností cyrilských jednot, tak také ovlivňuje varhanní dispozice, obsazení orchestrů a samozřejmě je pod jeho vlivem taky církevní kompoziční činnost.

Varhany Josefa Predigera stály v kostele Cyrila a Metoděje od roku 1864, byl to jeden z největších mechanických nástrojů v Čechách se zásuvkovou vzdušnicí a také rozsahem největší nástroj Josefa Predigera vůbec. Dispozice měla 34 rejstříků, ojediněle se vyskytující Posaune 16´ v pedále s rozsahem C – d1.

Dispozice varhan: Kostel Cyrila a Metoděje, Praha – Karlín

Dva manuály, pedál, 38 rejstříků

I. manuál (C – d3)

Bourdon	16´	Octava	4´
Principal	8´	Rohrflöte	4´
Hohlflaut	8´	Spitzflöte	4´
Bourdon	8´	Quinta	2 $\frac{2}{3}$ ´
Quintadena	8´	Superoctav	2´
Viola di Gamba	8´	Mixtur 6x	2´
Gemshorn	8´	Cimbal 4x	1 $\frac{1}{3}$ ´

II. manuál

Lieblichgedeckt	16´	Dulcflauta	4´
Geigenprincipal	8´	Fugara	4´
Flauto amabile	8´	Nassat	2 $\frac{2}{3}$ ´
Gedackt	8´	Superoctav	2´
Salicional	8´	Progresio 5x	1 $\frac{1}{3}$ ´
Octav	4´	Manual Coppel	

*) Cyrill 1889, číslo 3, ročník XVI

Pedál			
Principal	16´	Flautbass	8´
Holzprincipal	16´	Quintbass	5⅓´
Subbas	16´	Superoctav	4´
Octavbass	8´	Posaune	16´
Violoncello	8´	Pedal Coppel	

Dispozice je skutečně dokonalým příkladem zastoupení jednotlivých řad. Základní řád je obohacen například o zmíněný pozoun 16´, Quintadenu 8´ najdeme hojně u Tauchmanů. Malá změna je v chápání druhého manuálu. Prediger totiž důsledně dodržuje systém označení rejstříků, Principal 8´ - Octav 4´ - Superoctav 2´, nebo Principalbass 16´ - Octave 8´ - Superoctave 4´. Druhý manuál karlínských varhan měl Octavu 4´, logicky bychom očekávali Principál 8´, ovšem kovový. Zde poněkud vybočuje ze systému, druhý manuál sice principál obsahuje, ale jde o Geigenprincipal 8´, který je základem druhého manuálu, ne barokní „pozitivový“ Principál 4´, ale spíše romantický dřevěný rejstřík.

V 90. letech 19. století došlo za působení Ondřeje Horníka ke dvěma radikálním krokům. V roce 1895 byly varhany opraveny a naintonovány a v roce 1898 zcela přestavěny.

Podle zprávy v časopise Dalibor *): „Pro chrám zdejší staví varhanář Em.Š. Petr ze Žižkova právě nové obrovské varhany, které budou největšími v celých Čechách Budouť obsahovati 3 manuály, pedál, 54 znějících rejstříků a 14 kolektivních tahů. Budou ještě letos na podzim hotovy a budou zajisté, jak lze z dispozic očekávat, dílem vskutku obdivuhodným.“

„Poprvé varhany byly použity o vánocích 1898, jsou hodnoceny jako druhé největší v celém Rakousku, po varhanách Svato-Štěpánských ve Vídni. Těší se stále většímu zájmu a obdivu interesantů.“ Většinou bývá v hodnocení vyjádřena velikost a ojedinělost, ale chybí přesnější zvuková charakteristika. Zavádějící je poznámka o „nových“ varhanách; Petr použil varhanní skříň, řadu rejstříků, mixtur, tady pravděpodobně na přání Ondřeje Horníka, který Predigerovy smíšené hlasy velmi chválil. Kvůli snadnějšímu chodu kláves zavedl Barkerovu páku.

*) Dalibor, ročník XX, číslo 30

PŘEHLED DÍLA JOSEFA PREDIGERA

Nástroje přestavěné, nebo nedochované jsou uvedeny pouze jako výčet, stručná charakteristika je u nástrojů významnějších.

- 1812 Tanvald, Josef Prediger se zde roku 1812 narodil, pravidelně udržoval nástroj v kostele sv. Petra a Pavla
- 1839 Křížlice, katolický kostel
- 1842 Bozkov (Semily), kostel Navštívení Panny Marie,
Josef a Ignác Prediger přestavěli starší nástroj od A. A. Tauchmana, použili prospektové cínové píšťaly, později zasadili pozitiv (ze zábradlí kůru) do hlavní skříně varhan. Nástroj byl přestavěn Josefem Kobrlem a Josefem Melzerem, kteří provedli romantizující úpravy. Nástroj se nyní nachází ve špatném stavu.
- 1844 Roztoky u Jilemnice (Semily)
- 1846 Špindlerův Mlýn (Trutnov), kostel sv. Petra a Pavla
- 1848 Hořičky (Náchod), farní kostel sv. Ducha
- 1850 Řepín (Mělník), kostel Panny Marie Vítězné
nové varhany, skříň ve spolupráci s dílnou Bušků
- 1851 Libštát (Semily), kostel sv. Jiří
- 1852 Úbislavice (Jičín), kostel narození Panny Marie
- 1853 Praha, Klárův ústav slepců, později přeneseny
- 1854 Praha, Kapucínský kostel sv. Josefa – Nové Město
- 1855 Lysá nad Labem (Nymburk), kostel sv. Jana Křtitele,
renovace varhan Josef Sträusela z roku 1774, přidání klínových měchů
- 1859 Litoměřice, kostel Zvěstování Panny Marie
úspěšné dílo varhanáře, zřejmě byl na jeho základě vybrán pro kostel v Karlíně. Bohužel se nástroj nedochoval.
- 1862 Hrubá skála (Jičín), kostel sv. Josefa
- 1863 Držkov (Semily), kostel sv. Bartoloměje
Historicky cenné dochované varhany, 14 rejstříků dvoumanuálových varhan má společnou vzdušnici.
- 1864 Příchovice, kostel sv. Víta
velmi hodnotný nástroj, řadí se k nejlepším z díla Predigerů.

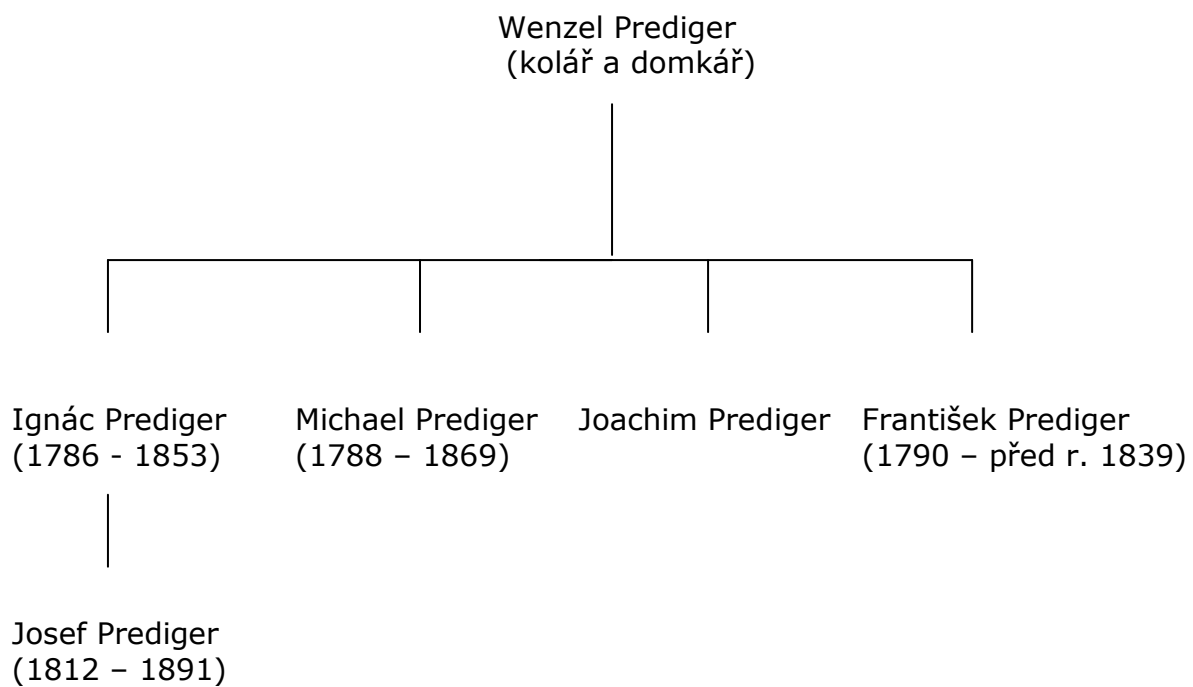
Varhany obsahují 18 rejstříků, opět na společné vzdušnici. Cenné, je, že se nástroj dochoval bez dispozičních změn, kromě rekvírovaných *) píšťal v prospektu.

- 1864 Praha, Karlín, kostel sv. Cyrila a Metoděje
Popis v textu
- 1865 Osenice (Jičín)
- 1865 Josefův Důl (Jizerské hory), kostel Proměnění Páně
varhany s osmnácti rejstříky, dnes narušené pozdějšími zásahy.
- 1866 Zlatá Olešnice (Liberec), kostel sv. Martina
nástroj se 14 rejstříky, dochovaný v dobrém, stavu. Josef Koblre přidal jeden rejstřík, Cello 8´.
- 1867 Duchcov (Teplice)
- 1869 Liberec, bývalý evangelický kostel
dvoumanuálový nástroj s 21 rejstříky, přestavěn na třímanuálové
pneumatické varhany. Ani ty se nedochovaly.
- 1869 Jičín, kostel sv. Ignáce
nástroj přestavěn Josefem Kobrlem
- 1869 Chrastava (Liberec), kostel sv. Vavřince
velké varhany, několikrát byla měněna dispozice, v současné době
mají 23 rejstříků, další z cenných nástrojů.
- 1871 Jiřetín pod Jedlovou (Lužické hory), kostel nejsvětější Trojice
- 1874 Rumburk
- 1875 Bakov nad Jizerou, kostel sv. Barbory
- 1875 Letařovice (Liberec), kostel sv. Jakuba Většího
menší jednomanuálový nástroj s devíti rejstříky
- 1877 Vysoké nad Jizerou (Semily), kostel sv. Kateřiny
podrobný popis v textu
- 1878 Sychrov (Liberec), zámecká kaple
blíže popsány v textu
- 1880 Jablonec nad Nisou, kostel sv. Anny
mechanická kuželková traktura, byly odstraněny kvůli závadám

*) Píšťaly, užití podobně jako zvony pro válečné účely. Často se jednalo o prospektové píšťaly s vysokým obsahem cínu, zároveň ty nejcennější. Byly později nahrazovány levnějšími, někdy i ze zinku.

- 1880 Bzí (Jablonec nad Nisou), kostel Nejsvětější Trojice
zakázka na stavbu nových varhan, pro nedostatek finančních
prostředků se stavba nerealizovala. Prediger nakonec věnoval do
kostela již hotový nástroj s jedním manuálem.
- 1882 Libuň, kostel sv. Martina
- 1883 Albrechtice v Jizerských horách, kostel sv. Františka z Pauly
mechanická kuželková traktura
- 1886 Raná, evangelický kostel
- 1889 Krouna (Chrudim)

PŘEHLED RODU PREDIGERŮ

ZÁVĚR

Zachované nástroje Josefa Predigera svědčí o velké zručnosti a umění varhanářské dílny. Varhaník, který přijde s těmito nástroji do styku, jistě ocení jejich zvukové bohatství a důmyslně řešenou dispozici. V opačném případě, u nástrojů hůře zachovalých, je třeba vyvíjet aktivitu o znovuuvedení do původního stavu, pokud to dovolují místní možnosti a finanční prostředky. Zcela určitě je však nutné stávající nástroje chránit před neodbornými zásahy do dispozic a při jejich opravách. Na varhanách Josefa Predigera vidíme zřetelně jejich osudy a je zřejmé, které cesty byly v přístupu k nástrojům ty správné a které ne. Na několik dochovaných varhan připadají desítky zničených nebo pozměněných k nepoznání.

V textu práce je zřejmé, že varhanáři velmi často udržovali vlastní postavené nástroje ale i nástroje předchozích generací. Údržba historického nástroje vyžaduje odborný dohled a znalosti varhan jako nástroje, znát jeho cenné stránky a snažit se o jejich zachování do budoucnosti. Nejcennější je nástroj, který se reprezentuje svoji dobu a svého tvůrce. Takový nástroj také daleko lépe dokáže pochopit hudbu té doby.

LITERATURA

- Gartner Josef   Ponaučení krátké o varhanách, jak jsau wnitř stavěny a zřízeny...
faksimile vydání z roku 1834, Opava Artthon 2001, 72 s
ISBN 80-900876-3-9
- Tomší L. - Lukeš J. -   Historické varhany v Čechách
Tomíček J.- Uhlíř V.   Praha, Libri 2000, 263 s.
ISBN 80-7277-009-8
- Tomší Lubomír   Varhany Liberecka
Chrastava 1995, 37 s., 4 obr.
ISBN 0000
- Horák Tomáš   Z Českého ráje a Podkrkonoší, vlastivědný sborník
Svazek 5.   Odp.red. Ivo Navrátil
Bystrá nad Jizerou: Okresní archiv Semily1992, 209s.
ISBN 80-901284-0-8
- Němec Vladimír   Pražské varhany
1. vyd., Praha: Novák, 1944, 349 s.
Naše poklady; Sv. 1
- Horák Tomáš   Dějiny varhan na Jablonecku s. 123-166. Součást
sborníku Fontes Nissae : regionální historický sborník;
2000/1, 223 s.
ISBN 80-7083-434-X :
- Skuherský František   Varhany, jejich zařízení a zachování
Urbánek1884

